

طراحی چارچوب برنامه درسی تربیت جنسی بر اساس مبانی تربیت اسلامی

دکتر عباس قلناش*   دکتر صدیقه محمدجانی**

چکیده

هدف از انجام این پژوهش طراحی و اعتباربخشی برنامه درسی تربیت جنسی براساس مبانی قرآن و روایات معصومین(ع) برای دوره متوسطه بوده است. به منظور تحقق هدف از راهبرد کیفی با رویکرد آمیخته(کیفی؛ روش تحلیل محتوای استقرایی و کمی؛ روش توصیفی-پیمایشی) استفاده شد. حوزه پژوهش در بخش کیفی شامل کتب، مقالات و متون اسلامی مرتبط با تربیت جنسی از جمله متون و منابع اصیل اسلامی چون(نرم افزار(قرآن کریم و بسته محتوایی) نرم افزار(جامع الاحادیت بوده است که براساس نمونه‌گیری هدفمند، احادیث و روایاتی که با تربیت جنسی مرتبط بوده‌اند انتخاب و به طور عمیق مورد مطالعه و به طور مستمر مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. در بخش اعتباربخشی جامعه مورد مطالعه متخصصان حوزه علوم تربیتی، روان‌شناسی و معارف اسلامی که دانش و بینش حرفه‌ای در حوزه تربیت جنسی داشته بوده‌اند. ابتدا براساس مبانی قرآن و روایات معصومین هفت مقوله اصلی شامل: توجه به غریزه جنسی به عنوان یک نیاز، ازدواج راه طبیعی و پذیرفته شده، پاسخ دهی به غریزه جنسی، معاشرت و تعامل شایسته زن و مرد(با جنس مخالف)، عفت و پاک دامنی، رعایت حریم روابط در ارتباطات خانوادگی و اجتماعی، پرهیز از ناهنجاری جنسی و تولید نسل استخراج گردید. براساس مقوله‌های اصلی استخراج شده در عنصر اهداف برنامه درسی تربیت جنسی برای سه بعد شناختی، عاطفی و مهارتی دوازده هدف استنباط گردید و نیز برای رئوس محتوای کتب درسی پنج محور اصلی و بیست و شش عنوان مطرح شد. برای روش‌های یاددهی - یادگیری روش‌های مستقیم با چهار نوع روش و روش‌های غیرمستقیم با پنج روش یاددهی-یادگیری پیشنهاد شد. همچنین برای ارزشیابی برنامه درسی تربیت جنسی با تأکید بر ارزشیابی کل برنامه درسی و نیز ارزشیابی برنامه درسی تجربه یا کسب شده، مقوله‌ها معرفی گردید.

واژگان کلیدی: تربیت جنسی، برنامه درسی، دوره نوجوانی، مبانی، تربیت اسلامی.

□ تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۰۲

□ تاریخ پذیرش: ۹۷/۰۹/۰۶

* نویسنده مسئول: دانشیار برنامه‌ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، ایران.
agholtash@miau.ac.ir

** استادیار برنامه‌ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قادرآباد، ایران.
s.mohammadjani@iaughaderabad.ac.ir

تربیت دارای ابعاد گوناگونی است که متناظر بر ابعاد وجودی انسان می‌باشد. تربیت جنسی نیز یکی از ابعاد تربیت است که هدایت‌گر برزخ جنسی و زمینه‌ساز برای سلامت جنسی و جسمی و روحی را مخاطب قرار می‌دهد. غفلت از این بعد تربیتی می‌تواند آسیب‌های زیادی را به خصوص در دوره نوجوانی به همراه داشته باشد. در نظام‌های تربیتی پیش‌رو برای این بعد تربیت، برنامه‌های تربیت جنسی تدوین و اجرا می‌شود منتهی در کشور ما همچنان این بعد تربیت مغفول مانده است.

طبق تعریف سازمان بهداشت جهانی، تربیت جنسی عبارت است از؛ هماهنگی میان ذهن، احساس و جسم که جنبه‌های اجتماعی و عقلانی انسان را در مسیر ارتقا شخصیت، ایجاد ارتباط و عشق قرار می‌دهد و هرگونه اختلال که منجر به ناهماهنگی و در نتیجه عدم رضایت از رابطه جنسی شود، می‌تواند نارسایی کنش جنسی را به همراه داشته باشد (نقل از ناز، ۲۰۱۴). با این حال، بشر با همه پیشرفت خود در علوم، صنایع و فناوری‌ها، گرفتار بحران و نابسامانی فراوانی در زمینه تعلیم و تربیت و به ویژه در آموزش و تربیت جنسی است. نداشتن جهان بینی درست و فقدان نظام تربیتی مبتنی بر مبنای نظری و وحیانی و داشتن دید صرفاً مادی (فیزیولوژیک) به تربیت جنسی و غفلت از جنبه‌های روانی، معنوی، اخلاقی و اجتماعی آن باعث شده است که بشر در این بحران همچنان غوطه‌ور باشد و نه تنها پیشرفت نکند، بلکه در مراحل نیز تنزل یابد. در تربیت جنسی (همانند کل تعلیم و تربیت) به ارائه یک بینش کلی حاکم بر همه رفتارها و بایدها و نبایدهای آموزشی و تربیتی نیاز است (احمدی، ۱۳۹۵).

مسائل‌گریزی به ویژه امور جنسی از نوع مسائل مربوط به زیست‌شناسی، انسانی و روان‌شناسی است که ظهور و بروز آن در اندام و اخلاق و رفتار، مورد بحث و بررسی علمای علوم مختلف قرار می‌گیرد. رفتارشناسی جنسی در نگاه تربیتی اسلام هم وجود دارد، به طوری که هدف آن جلوگیری از لغزش‌ها و انحرافات جنسی ضمن استفاده صحیح از غریزه جنسی است. این هدف در مقوله تربیت جنسی در قالب معرفی اطلاعات، روشها و آموزه‌های مختلف در امور روان‌شناسی، جسمانی، دینی و... محقق می‌شود (شیرازی فرح، عابدی و محمدیان، ۱۳۹۵).

نتایج بررسی برنامه‌های درسی دوره متوسطه بعضی از کشورهای اسلامی و غیراسلامی بیانگر این است که نظام آموزش و پرورش اغلب کشورها به برنامه درسی جنسی توجه کرده‌اند (فرانکور و نونان^۱، ۲۰۰۴). در بعضی از نظام‌های آموزشی تربیت جنسی صحیح انجام شده است و نتایج خوبی داشته است، این در حالی است که در برخی از نظام‌ها صرفاً توجه به آموزش مسائل جنسی بوده که نه تنها گزینه جنسی هدایت و کنترل نشده بلکه مسبب تحریکات جنسی و زمینه ساز انحراف‌های بعدی نیز بوده است (والدمن، ۱۳۸۳ و راهنمایی، ۱۳۹۰). بنابراین، هنوز راه زیادی تا فهم درست برای رویارویی با آموزش سلامت جنسی در مدارس و توانایی تاثیرگذاری بر تصمیمات افراد در زندگی حقیقی وجود دارد (براتمن، منساح و لسکو^۲، ۲۰۱۰). علی‌رغم اهمیت موضوع، بزرگسالان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت زمانی که با موضوع مسائل جنسی رو به رو می‌شوند، از پاسخ‌های صریح و روشن به کودکان و نوجوانان خود اکراه دارند. این مساله به این دلیل است که آموزش جنسی در معرض سیاست‌های متناقض اجتماعی و ارزش‌های سردرگم قرار گرفته است (گیلیام، جاگودا، هیتکاک، اورزالی، سپیر؛ دادلی و ویلسون^۳، ۲۰۱۶).

امروزه پایین آمدن سن بلوغ و بالا رفتن سن ازدواج باعث پدید آمدن بسیاری از مشکلات روحی و جسمی در جوانان گردیده است. بسیار ساده‌انگارانه است که تصور کنیم تربیت و به ویژه تربیت جنسی از سنین خاص شروع می‌شود بلکه قبل از دوران تکوین نطفه بایستی به فکر تربیت آن بود (اسلامیان، اسلامیان و سعیدی‌رضوانی، ۱۳۹۴).

محققان بسیاری در سال‌های اخیر موضوع تربیت جنسی را از نظرگاه‌های مختلف مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند از جمله: گیلیام و همکاران (۲۰۱۶) پژوهشی با عنوان مطالعه میدانی برنامه درسی مبتنی بر بازی برای تربیت جنسی به منظور سنجش میزان سهولت و پذیرش اجرای این برنامه با رویکرد کمی و کیفی انجام دادند که نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که دانش‌آموزان علاقه زیادی به طرح پرسش و مشارکت در

1. Francoeur, & Noonan
2. Brotman, Mensah, & Lesko
3. Gilliam Jagoda, Heathcock, Orzalli, Saper, Dudley, & Wilson

بحث از خود نشان داده و علاقه بیشتری به درک عمیق مسائل مرتبط با این حوزه داشتند. دی ماتوس، ریس، رامیرو و ریبریو^۱ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان تربیت جنسی در مدارس پرتغال و ارزیابی سه دوره متممادی به این نتیجه رسیدند که درس قانون ارتباط نزدیکتری با مباحث تربیت جنسی داشته است. میزان و فراوانی مقبولیت این درس و ساعات اختصاص یافته به آن نسبت به سایر دروس حدود ۸۴ درصد بوده است. تقاضای اکثر مدیران و معلمان این بوده است که بقیه دروس نیز مانند درس قانون وقت و گستره بیشتری از مباحث تربیت و سلامت جنسی را پوشش دهند. ادوگو، یودیگوی و یودیگوی^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان بررسی مشکلات رفتاری جنسی نوجوانان و نقش اهداف چهارم و پنجم و ششم توسعه در نیجریه، به این نتیجه رسیدند که مسائل و مشکلات رفتاری نوجوانان حل نشدنی و گسترده هست و افزایش نگران کننده بیماری‌های چون ایدز دستیابی به اهداف توسعه مذکور را دشوار می‌نماید. لذا مدارس و برنامه‌های درسی با کمک پلیس و خانواده‌ها بایستی برای برون رفت از این مشکلات یاریگر باشند. از کمک‌های سازمان بهداشت جهانی نیز بایستی برای تقویت نقاط قوت و نیز تقویت برنامه‌های آموزش سلامت و تربیت جنسی بهره گرفت. فتاهان، آسه‌فا، آلمسگد و امباو^۳ (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان بررسی ادراکات و نگرش‌های والدین، معلمان و دانش‌آموزان پیرامون تربیت جنسی در مدارس، به این نتیجه رسیدند که همه مشارکت‌کنندگان در تحقیق نگاه و نگرش مثبتی نسبت به طرح مسائل جنسی در برنامه‌های درسی مدرسه داشتند، و همگی اعلام نیاز نسبت به برنامه تربیت جنسی در مدرسه داشته‌اند. علاوه بر این همه آن‌ها تأیید کردند که محتوای تربیت جنسی بایستی متناسب با شرایط رشد روانی دانش‌آموزان باشد، تجربه تدریس معلمان و پشتوانه‌های پژوهشی میدانی بایستی به عنوان عوامل موثر و حمایتی در تربیت جنسی در نظر گرفته شود.

ابراهیمی هرستانی؛ مهram و لیاقتدار (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان واکاوی برنامه درسی مغفول برای تربیت جنسی دانش‌آموزان پسر مقطع راهنمایی تحصیلی با هدف بررسی وضعیت تربیت جنسی در برنامه درسی دوره متوسطه اول به این نتیجه دست

1. De Matos, Reis, Ramiro, & Ribeiro
 2. Adogu, Udigwe, & Udigwe
 3. Fentahun, Assefa, Alemseged, & Ambaw

یافتند که اقدامات آموزش و پرورش پاسخگوی نیازهای دانش‌آموزان در این دوره نبوده و توجه کافی در فرایند تربیت جنسی دانش‌آموزان نشده است. علاوه بر این مشخص گردید بسیاری از حوزه‌های موضوعی تربیت جنسی مورد غفلت واقع شده است. شکوهی‌یکتا و پرند (۱۳۹۴) در پژوهشی با عنوان اهمیت و ضرورت آموزش جنسی به افراد کم توان ذهنی به این نتیجه رسیدند که آموزش این روابط و سایر جنبه‌های مرتبط با رفتارهای جنسی نظیر آگاهی نسبت به اندام‌های جنسی، پیشگیری از سوء استفاده‌های جنسی و فرزندآوری از مسائل حائز اهمیت به شمار می‌روند. از آن جایی که این افراد بیش از افراد عادی در معرض خطر سوء استفاده جنسی قرار دارند، نیاز آن‌ها به دریافت آموزش‌های جنسی دو چندان است. برخی از آنان به دلیل سوء استفاده جنسی، مشکلات و اختلالات روان‌شناختی متعددی پیدا می‌کنند، زیرا در چنین مواقعی مورد بی‌توجهی و بی‌مهری اطرافیان قرار می‌گیرند.

به‌رغم آنکه نزدیک به دو دهه از نهادینه شدن تربیت جنسی در مدارس کشورهای غربی می‌گذرد، اما هنوز اطلاعات دانش‌آموزان دوره متوسطه درباره مسائل جنسی ناقص است. یکی از دلایل اصلی این موضوع، فقدان اطلاعات علمی کافی دبیران در مورد این موضوع و مقاومت نظام آموزشی و حتی والدین در برابر برنامه‌های تربیت جنسی می‌باشد. پیامد کلاس‌های تربیت جنسی نوجوانان این است که آن‌ها اطلاعات نسبتاً وسیع و روشنی از مسائل جنسی و مشکلات پیرامون آن پیدا می‌کنند.

متأسفانه در جامعه ما به طور رسمی به مسئله تربیت جنسی پرداخته نشده است. لذا جامعه ما اگر بخواهد مشکلات خود را در این زمینه به طور واقع بینانه حل نماید، قطعاً نیازمند یک نظام تربیتی و یک نظام اخلاقی (فردی و اجتماعی) کارآمد در سایه برنامه درسی تربیت جنسی است. برنامه درسی تربیت جنسی برای دوره متوسطه به اهداف، محتوا و فرصت‌های یادگیری، اجرا و ارزشیابی آن به گونه‌ای که به ایجاد تغییرات نسبتاً پایدار در رفتار جنسی یادگیرنده منجر شود، اطلاق می‌شود. فرصت‌های یادگیری برنامه درسی تربیت جنسی برای دانش‌آموزان دوره متوسطه شامل یادگیری‌هایی در ارتباط با وجود خود (غرایز، امیال و خواسته‌ها، اجزای وجودی صفات ثانویه جنسی، مراقبه و بهداشت آن‌ها، تعامل با دیگران به خصوص جنس مخالف، تولید نسل و...

می باشد (مک‌کی؛ بایرز؛ ویرز؛ هامفریز و مارکهام، ۲۰۱۴؛ وایت و فولرتون^۱، ۲۰۱۳).

مع الوصف، اگرچه در کشور ما در دهه اخیر حوزه تربیت جنسی در محافل تربیتی و نشست‌های علمی مورد توجه قرار گرفته است و بعضاً آثاری از مریان و اساتید دانشگاه (افراد ذی‌علاقه) منتشر شده است اما در عمل و در نظام آموزش و پرورش رسمی دوره متوسطه همچنان مغفول مانده است و هنوز به عنوان یک موضوع درسی و یک قلمرو مطالعاتی در دوره‌های تحصیلی به خصوص دوره متوسطه مد نظر قرار نگرفته است. از دلایل آن احتمالاً این است که مبانی علمی، دینی و فلسفی و روان‌شناختی و جامعه‌شناختی آن به خوبی تبیین نشده است و بنابر این تصمیم‌گیرندگان اگر چه بعضاً از جنبه ضرورتی این حوزه را مهم می‌دانند، اما مبانی تصمیم‌گیری آن‌ها چندان قوی نیست که برنامه ریزان بتوانند تصمیم‌های عملیاتی در جهت تدوین اهداف و رئوس محتوا و دیگر عناصر برنامه درسی اتخاذ نمایند. با این وصف پژوهش حاضر درصدد شناسایی و تبیین مبانی دینی تربیت جنسی با تکیه و تأکید بر قرآن کریم و روایات اسلامی و شناسایی مبانی روان‌شناختی و جامعه‌شناختی تربیت جنسی و نیز اعتباربخشی برنامه درسی تدوین شده برای دوره متوسطه تحصیلی می‌باشد.

روش پژوهش

روش انجام پژوهش ترکیبی یا آمیخته (کیفی و سپس کمی) است. در بخش کیفی از روش تحلیل محتوای استقرایی و مطالعه منابع اصیل اسلامی چون قرآن و روایات و نیز سایر منابع و مدارک موجود استفاده شد. بدین معنی که مهم‌ترین مؤلفه‌های تربیت جنسی استخراج و براساس آن‌ها به تدوین چارچوب برنامه درسی تربیت جنسی با تأکید بر عناصر اصلی و چهارگانه اهداف، رئوس محتوای کتب، روش‌های یاددهی - یادگیری و روش‌های ارزشیابی پرداخته شد. جامعه پژوهش در بخش کیفی: شامل کتب، مقالات و متون اسلامی از جمله قرآن کریم و نهج البلاغه و نیز نرم افزار جامع الاحادیث که

1. McKay, Byers, Voyers, Humphreys, & Markham
2. Wight, & Fullerton

تجمیعی از متن کامل ۴۳۱ عنوان کتاب در ۱۱۵۳ جلد، شامل منابع روایی شیعه به همراه ترجمه و شرح، مشاهده ترجمه‌ها و شروح در کنار متن اصلی کتاب در موضوعات: اخلاق، ادعیه، تاریخ، تفسیر و ... بود. در مطالعه مبنای قرآنی نمونه‌گیری صورت نگرفته است بلکه کل قرآن با کمک نرم افزار پیشرفته و جامع المبین مورد بررسی و مطالعه قرار گرفت. در واقع در این مرحله کلمات کلیدی مرتبط با تربیت جنسی که در مرحله مطالعه مبنای نظری و پیشینه پژوهشی استخراج شده بودند در قسمت جستجوی نرم افزار وارد شد و جستجوی آیات مرتبط انجام گرفت. اما در حوزه روایات از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد. یعنی احادیث و روایاتی که با ابعاد تربیت جنسی مرتبط بودند به عنوان نمونه انتخاب شدند. نرم افزار جامع الاحادیث قابلیت جستجوی کتب، جستجوی عبارت، جستجوی کلمه و ... را دارد که برای جستجوی مؤلفه‌های تربیت جنسی مستخرج از روایات از همه ابزارهای و امکانات موجود در این نرم افزار استفاده شد.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

ابزار جمع‌آوری اطلاعات در بخش تحلیل محتوای کیفی فیش‌برداری بوده است. برای جمع‌آوری اطلاعات، منابع چاپی و دیجیتالی موجود در کتابخانه‌ها، نرم افزار جامع الاحادیث، بانک‌های اطلاعاتی، مجلات و کتاب‌های الکترونیک و مقاله‌ها، اسناد و مدارک مرتبط با مفاهیم تربیتی جنسی و برنامه درسی تربیت جنسی مورد مطالعه و تحلیل و توصیف قرار گرفت. در این پژوهش روش تحلیل داده‌ها روش استقرایی بوده است. به این صورت که بعد از مطالعه آیات قرآن و روایات معصومین (ع) مقوله‌های اصلی مرتبط با عناصر برنامه درسی تربیت جنسی مشخص شد و در قالب مضامین و مقوله‌های مختلف دسته بندی شد. در رویکرد استقرایی مقوله‌ها زائیده متن هستند و برای ساماندهی مفاهیم و مضامین در قالب مجموعه‌های معنادار به کار می‌روند. در فرایند تحلیل محتوای مبتنی بر استقرا کدگذاری اولیه و جمع کردن کدهای مشابه زیر یک مقوله واحد، به ایجاد ۱۰ تا ۱۵ مقوله اولیه منجر می‌شود در مراحل بعدی تحقیق این مقوله‌ها با یکدیگر مقایسه می‌شوند و تعدادی که نزدیکی بیشتری دارند زیر مجموعه مقوله‌های عام‌تری قرار می‌گیرند. هر یک از این مقوله‌های میانی، معرف

یک بخش یا طبقه خاصی از موضوع پژوهش است. این مقوله‌ها می‌توانند در ارتباط با هم قرار گیرند و در سطح بالاتری از انتزاع، زیر یک مقوله اصلی جمع شوند. رابطه مقوله‌های میانی می‌تواند در قالب یک شبکه باز، رابطه سلسله مراتبی، ترتیب زمانی و یا شبکه علی، تنظیم شود.

در بخش کمی از روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی استفاده شد که طی آن برنامه درسی تدوین شده در اختیار متخصصان و صاحب‌نظران قرار گرفت و اعتباربخشی الگوی مورد نظر با استفاده از اجرای تکنیک دلفی صورت گرفت.

جامعه آماری، نمونه و روش نمونه‌گیری: جامعه آماری متخصصان علوم تربیتی، روان‌شناسی در سطح اساتید دانشگاه و دارای مدرک دکترای تخصصی بودند که تعداد ۹ نفر از صاحب‌نظران به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. ملاک انتخاب؛ داشتن دانش و بینش حرفه‌ای پیرامون تربیت جنسی، دارای مدرک دکترای تخصصی در رشته‌های علوم تربیتی، روان‌شناسی و معارف اسلامی با حداقل داشتن یک مقاله یا تحقیق در زمینه تربیت جنسی بود. در واقع کسانی مخاطب قرار گرفته‌اند که نظر آن‌ها براساس دانش و توانمندی‌های حرفه‌ای مرتبط با پژوهش حاضر، بتوانند به تعیین اعتبار یافته‌های این مطالعه پردازند. در بخش پیمایش ابزار جمع‌آوری اطلاعات مصاحبه نیمه‌ساختاریافته در قالب تکنیک دلفی بوده است. بدین صورت که سؤال‌های کلی مرتبط با مؤلفه‌ها و عناصر برنامه درسی تربیت جنسی مستخرج از بخش تحلیل محتوا در اختیار متخصصان مورد مطالعه قرار گرفت و پس از بررسی نظرات، جمع‌بندی لازم انجام شد و الگوی تدوین شده اعتباربخشی گردید.

یافته‌های پژوهش

در این بخش داده‌ها در قالب جداول، مؤلفه‌ها و طبقات اصلی و فرعی و مستندات مرتبط با هر مؤلفه مطرح و به تدوین عناصر اصلی برنامه درسی تربیت جنسی با تأکید بر آیات و روایات ائمه پرداخته می‌شود.

الف: استقرار دلالت‌های تربیتی برای برنامه درسی تربیت جنسی از مبانی قرآن

و روایات

(۱) مبای قران کریم

جدول ۱. واحدهای معنا و واحد فشرده و کدهای تربیت جنسی مستخرج از مبای قرآن کریم

کد	واحد معنای فشرده شده	واحد معنا
<ul style="list-style-type: none"> ■ حلال بودن مباشرت با همسر (زنان) ■ جامه ستر و عفاف ■ شهوت نفس ■ گناه و نافرمانی ■ حکم حرمت ■ حدود الهی 	<p>برای شما حلال شد مباشرت با زنان خود که آن‌ها جامه ستر و عفاف شما هستند و شما نیز لباس عفت آن‌ها هستید و خدا دانست که شما در کار مباشرت با زنان به نافرمانی و اطاعت شهوت نفس خود را در ورطه گناه می‌افکنید لذا از حکم حرمت در گذشت و گناه شما را بخشید از اکنون در شب رمضان رواست که با زن‌های خود به حلال مباشرت کنید و از خداوند آن چه مقدر فرموده بخواهید و رواست بخورید و بیاشامید تا آن‌گاه که خط سفیدی روز از سیاهی شب در سپیده دم پدیدار گردد پس از آن که روزه را به پایان رسانید تا اول شب و با زنان هنگام اعتکاف در مساجد مباشرت نکنید این احکام حدود دین خداست زنهار در آن راه مخالفت نکنید خدا این گونه آیات خود را برای مردم بیان فرماید تا باشد که پرهیزکار شوید». (سوره بقره، آیه ۱۸۷)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ زنان (همسران) ■ زنان کشتزار همسران ■ نزدیکی ■ مباشرت با زنان ■ ثواب در مباشرت 	<p>زنان شما کشتزار شما نیستند پس برای کشت به آن‌ها نزدیک شوید هر گاه مباشرت آنان خواهد بود و برای ثواب ابدی چیزی پیش فرستید و خدا ترس باشید و بدانید که محققا شما نزد خدا خواهید رفت و ای رسول تو اهل ایمان را بشارت ده (بقره، ۲۲۳)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ نفس واحد ■ خلقت انسان ■ جفت ■ ازدواج ■ تولید نسل ■ مسالمت از یکدیگر 	<p>ای مردم از پروردگارتان که شما را از نفس واحدی آفرید و جفتش را نیز از او آفرید و از آن دو مردان و زنان بسیاری را پراکنده نمود، پروا کنید و بترسید از خدایی که به نام او از یکدیگر مسالمت می‌کنید و درباره ارحام کوتاهی نکنید که همانا خداوند ناظر و مراقب اعمال شماست (نساء، ۱)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ فرزند ■ تولید مثل (نسل) ■ ازدواج ■ کار ناشایست 	<p>از کجا مرا فرزندی (پسری) تواند بود در صورتی که دست بشری به من نرسیده و من کار ناشایسته‌ای نکرده‌ام (مریم، ۲۰)</p>	
<ul style="list-style-type: none"> ■ آفریدن زن ■ جفت ■ ازدواج ■ تولید نسل 	<p>خداوند آفریننده زمین و آسمان‌ها برای شما آدمیان از جنس خودتان زنان را هم جفت شما قرار داد و نیز چهارپایان را جفت (نر و ماده) آفرید تا (به این تدبیر ازدواج) شما را خلق بی‌شمار کند آن خدای یکتا را هیچ مثل و ماندنی نیست و او (به کردار بندگان) شنوا و بیناست (شوری، ۱۱)</p>	

۱. (ادامه) جدول ۱.

کد	واحد معنایی فشرده شده	واحد معنا
■ آیات الهی ■ خلقت جفت ■ ازدواج ■ آرامش ■ الفت و انس ■ ادله علم و حکمت	یکی از آیات الهی آن است که برای شما از جنس خودتان جفتی آفرید که در بر او آرامش یافته و با هم انس گیرید و میان شما رفت مهریابی برقرار فرمود در این امر نیز برای مردم با فکرت ادله علم و حکمت حق آشکار است (روم، ۲۱)	«و باز یکی از آیات الهی آن است که برای شما از جنس خودتان جفتی آفرید که در بر او آرامش یافته و با هم انس گیرید و میان شما رفت مهریابی برقرار فرمود در این امر نیز برای مردم با فکرت ادله علم و حکمت حق آشکار است (روم، ۲۱)
■ عفاف چشم ■ پوشش فروج ■ پوشش اندام ■ سلامت جسم و روح	مردان مومن را بگو تا چشم‌ها بپوشند و فروج و اندامشان را محفوظ دارند و که این بر پاکیزگی (جسم و جان) شما اصلاح است و البته خدا هر چه می‌کنید کاملاً آگاه هست (نور، ۳۰)	ای رسول ما مردان مومن را بگو تا چشم‌ها بپوشند و فروج و اندامشان را محفوظ دارند و که این بر پاکیزگی (جسم و جان) شما اصلاح است و البته خدا هر چه می‌کنید کاملاً آگاه هست (نور، ۳۰)
■ زنان مومن ■ عفاف نگاه ■ پوشش فروج ■ پوشش اندام ■ زینت و آرایش برای همسر ■ رعایت حریم ■ حریم روابط با محارم ■ توبه کردن	زنان مومن را بگو تا چشم‌ها (از نگاه ناروا) بپوشند و فروج و اندامشان را (از عمل زشت) محفوظ دارند و زینت و آرایش خود را جز آن چه قهراً ظاهر می‌شود بر بیگانه آشکار نسازند و باید سینه و بر دوش خود را به مقنعه بپوشانند و زینت و جمال خود را جز برای شوهرانشان و پدران و پسران خود و شوهر و برادران خود و پسران خود و خواهران خود و زنان خود (یعنی زنان مسلمه) و کنیزان ملکی خویش و اتباع (خانواده که رغبت به زنان ندارند) از زن و مرد یا طفلی که هنوز بر عورت و محارم زنان آگاه نیستند (و از غیر اشخاص مذکور احتجاب و احتراز کنند) و آن‌طور پای زمین نزنن که خلخال و زیور پنهان پاهایشان معلوم شود و ای اهل ایمان همه به درگاه خدا توبه کنید باشد که رستگار شوید (نور، ۳۰)	ای رسول زنان مومن را بگو تا چشم‌ها (از نگاه ناروا) بپوشند و فروج و اندامشان را (از عمل زشت) محفوظ دارند و زینت و آرایش خود را جز آن چه قهراً ظاهر می‌شود بر بیگانه آشکار نسازند و باید سینه و بردوش خود را به مقنعه بپوشانند و زینت و جمال خود را جز برای شوهرانشان و پدران و پسران خود و شوهر و برادران خود و پسران خود و خواهران خود و زنان خود (یعنی زنان مسلمه) و کنیزان ملکی خویش و اتباع (خانواده که رغبت به زنان ندارند) از زن و مرد یا طفلی که هنوز بر عورت و محارم زنان آگاه نیستند (و از غیر اشخاص مذکور احتجاب و احتراز کنند) و آن‌طور پای زمین نزنن که خلخال و زیور پنهان پاهایشان معلوم شود و ای اهل ایمان همه به درگاه خدا توبه کنید باشد که رستگار شوید (نور، ۳۰)
■ اهل ایمان ■ پوشش فروج ■ پوشش اندام	نگاه داشتن فروج و اندام از عمل حرام	و آنان (اهل ایمان) که فروج و اندامشان را از عمل حرام نگاه می‌دارند (المومنون، ۵)
■ ازدواج ■ جفت ■ مباشرت با زنان ■ نبود ملامت	بر جفت‌هاشان (که زنان عقدی آن‌ها باشند) یا کنیزان ملکی متصرفی آن‌ها که هیچ گونه ملامتی در مباشرت این زنان بر آن‌ها نیست (المومنون، ۶)	مگر بر جفت‌هاشان (که زنان عقدی آن‌ها باشند) یا کنیزان ملکی متصرفی آن‌ها که هیچ گونه ملامتی در مباشرت این زنان بر آن‌ها نیست (المومنون، ۶)

۱. (ادامه) جدول

واحد معنا	واحد معنای فشرده شده	کد
موسی هنوز لب از دعا نیسته بود دید که یکی از آن دو دختر با کمال حیا باز آمد و گفت پدرم از تو دعوت می‌کند تا در عوض سقایت گوسفندان ما به تو پاداشی دهد چون موسی نزد او رسید و شعیب از حال او پرسید به او گفت نترس از قوم ستمکار نجات یافتی (قصص، ۲۵)	یکی از آن دو دختر با کمال حیا باز آمد	■ حیا ■ دعوت ■ پاداش ■ نجات یافتن
و هر که را وسعت و توانایی آن نباشد که زنان پارسای با ایمان را به زنی گیرد پس کنیزان مومنه که مالک آن شدید به زنی اختیار کنید خدا آگاه تر است به مراتب ایمان شما که شما اهل ایمان بعضی از جنس بعضی دیگر و در رتبه یکسانند پس با کنیزان مومنه با اذن مالکش ازدواج کنید و مهر آن‌ها بدانچه معلوم شده بدهید کنیزکانی که عقیف باشند نه زناکار و نه رفیق و دوستدار پس چون شوهر کردند چنانچه عمل زشتی از آن‌ها سر زد بر آن‌ها نصف عذاب زنان پارسای آزاد است این حکم درباره کسی است که بترسد مبادا به رنج افتد و اگر صبر کنید برای شما بهتر هست و خدا بخشنده و مهربان است (نساء، ۲۵)	هر که را وسعت و توانایی آن نباشد که زنان پارسای با ایمان را به زنی گیرد پس کنیزان مومنه که مالک آن شدید به زنی اختیار کنید. با کنیزان مومنه با اذن مالکش ازدواج کنید و مهر آن‌ها بدانچه معلوم شده بدهید کنیزکانی که عقیف باشند نه زناکار و نه رفیق و دوستدار.	■ ازدواج ■ زنان با ایمان ■ کنیزان مومنه ■ اهل ایمان ■ اذن مالک ■ پرداخت مهریه ■ عقیف بودن ■ زناکار نبودن ■ روابط دوستی خارج از حریم ■ حریم روابط ■ عمل ناپسند و زشت ■ به رنج افتادن ■ صبر کردن
مردان را بر زنان تسلط و حق نگهبانی است به واسطه آن برتری که خدا بعضی را بر بعضی مقرر داشته و هم بواسطه آنکه مردان از مال خود به زنان نفقه می‌دهند پس زنان شایسته و مطیع آن‌ها هستند که در غیبت مردان حافظ حقوق شوهران باشند و آن چه را که خدا به حفظ آن امر فرموده نگهدارند و زانی که از مخالفت و نافرمانی آن‌ها بیمناکید باید نخست آن‌ها را موعظه کنید اگر مطیع نشدند از خوابگاه آن‌ها دوری کنید باز مطیع نشدند آن‌ها را به زدن تنبیه کنید چنانچه اطاعت کردند دیگر بر آن‌ها حق هیچگونه ستم ندارید که همانا خدا بزرگوار و عظیم الشان است (نساء، ۳۴)	مردان را بر زنان تسلط و حق نگهبانی است به واسطه آن برتری که خدا بعضی را بر بعضی مقرر داشته و هم بواسطه آنکه مردان از مال خود به زنان نفقه می‌دهند پس زنان شایسته و مطیع آن‌ها هستند خود به زنان نفقه می‌دهند پس زنان شایسته و مطیع آن‌ها هستند	■ تسلط و حق نگهبانی مردان ■ حریم روابط ■ نفقه دادن ■ اطاعت زنان از مردان ■ جایگاه زن و مرد (زنان) ■ حافظ حقوق شوهران ■ نحوه تعامل با زنان ■ موعظه کردن ■ دوری کردن ■ تنبیه کردن
ای کسانی که ایمان آورده اید، باید بردگان و کودکانی که به حد بلوغ رسیده‌اند، در سه وقت از شما اجازه بگیرند: قبل از نماز صبح، در نیم روز، هنگامی که لباس‌های خود را بیرون می‌آورید و بعد از نماز عشاء این سه هنگام زمان خلوت کردن برای شماست. پس از آن نه بر شما اشکالی وارد است نه بر آن‌ها که بر شما وارد شوند و آمد و شد کنند (نور، ۵۸)	بردگان و کودکانی که به حد بلوغ رسیده‌اند، در سه وقت از شما اجازه بگیرند: قبل از نماز صبح، در نیم روز، هنگامی که لباس‌های خود را بیرون می‌آورید و بعد از نماز عشاء این سه هنگام زمان خلوت کردن برای شماست	■ نوجوانی و بلوغ ■ اجازه گرفتن ■ پوشش و حجاب ■ حریم روابط
هنگامی که کودکان شما بالغ شدند، باید همانند قبل، اجازه بگیرند. خداوند اینگونه آیات خود را برای شما آشکار بیان می‌کند و خداوند دانا و حکیم است (نور، ۵۹)	کودکان شما بالغ شدند، باید همانند قبل، اجازه بگیرند	■ نوجوانی و بلوغ ■ حریم روابط

جدول ۲. استخراج مؤلفه‌های تربیت جنسی از قرآن کریم

کد جایگزین	کدهای هم دسته شده
<ul style="list-style-type: none"> ■ توجه به غریزه جنسی ■ ازدواج راه پاسخ دادن به غریزه جنسی ■ مباشرت با زنان 	۱- مباشرت با همسر ۷- زنان (همسران) ۸- زنان کشتزار همسران ۹- نزدیکی ۱۰- مباشرت با زنان ۱۱- ثواب در مباشرت ۱۴- جفت ۱۵- ازدواج ۲۰- ازدواج ۲۲- آفریدن زن ۲۳- جفت ۲۴- ازدواج ۲۷- خلقت جفت ۲۸- ازدواج ۳۶- زنان مومن ۴۷- ازدواج ۴۸- جفت ۴۹- مباشرت با زنان ۵۵- ازدواج ۵۶- زنان با ایمان ۵۷- کنیزان مومنه ۷۳- نحوه تعامل با زنان
<ul style="list-style-type: none"> ■ عفاف و حجاب ■ رعایت حریم روابط 	۲- جامه ستر و عفاف ۳۲ عفاف چشم ۳۳- پوشش فروج ۳۴- پوشش اندام ۳۷- عفاف نگاه ۳۸- پوشش فروج ۳۹- پوشش اندام ۴۰- زینت و آرایش برای همسر ۴۱- رعایت حریم ۴۲- حریم روابط با محارم ۴۵- پوشش فروج ۴۶- پوشش اندام ۵۱- حیا ۶۱- عقیف بودن ۶۴- حریم روابط ۶۹- حریم روابط ۷۹- پوشش و حجاب ۸۰- حریم روابط ۸۲- حریم روابط
<ul style="list-style-type: none"> ■ دوری از انحراف جنسی 	۳- شهوت نفس ۴- گناه ۲۱- کار ناشایست ۱۷- مسالت از یکدیگر ۶۲- زناکار نبودن ۶۳- روابط دوستی خارج از حریم ۶۵- عمل ناشایست
<ul style="list-style-type: none"> ■ رعایت حدود الهی ■ حقوق زن و مرد ■ جایگاه زن و مرد در خانواده ■ روش‌های مواجهه با خطاکاری 	۵- حکم حرمت ۶- حدود الهی ۲۶- آیات الهی ۳۱- ادله علم و حکمت ۴۳- توبه کردن ۴۴- اهل ایمان ۵۰ نبود ملامت ۵۲- دعوت ۵۳- پاداش ۵۴- نجات یافتن ۵۸- اهل ایمان ۵۹- اذن مالک ۶۰- پرداخت مهریه ۶۶- به رنج افتادن ۶۷- صبر کردن ۶۸- تسلط و حق نگهبانی مردان ۷۰- نفقه دادن ۷۱- اطاعت زنان از مردان ۷۲- جایگاه زن و مرد ۷۴- موعظه کردن ۷۵- دوری کردن ۷۶- تنبیه کردن ۷۸- اجازه گرفتن
<ul style="list-style-type: none"> ■ تولید مثل 	۱۳- خلقت انسان ۱۶- تولید نسل ۱۸- فرزند ۱۹- تولید مثل ۲۵- تولید نسل
<ul style="list-style-type: none"> ■ سلامت جسم و روان 	۲۹- آرامش ۳۰- انس و الفت ۳۵- سلامت جسم و روح
<ul style="list-style-type: none"> ■ نوجوانی 	۷۷- نوجوانی و بلوغ ۸۱- نوجوانی و بالغ شدن

جدول ۳. خلاصه روند استقرایی انتزاع تم، مقوله‌های اصلی و زیر مقوله‌های تربیت جنسی بر اساس مبانی قرآنی

تم اصلی	طبقات اصلی (مقوله)	طبقات فرعی (زیر مقوله)	رمز (کدها)
تربیت جنسی از منظر قرآن	طبیعی بودن غریزه جنسی در انسان؛ و توجه به آن به عنوان یک نیاز	کسب لذت از غریزه جنسی عدم سرکوب غریزه جنسی	■ توجه به غریزه جنسی؛ حلال بودن مباشرت با همسر
	ازدواج راه طبیعی و پذیرفته پاسخ دهی به غریزه جنسی	عملی خردمندانه موجب انس و الفت	■ ازدواج؛ زنان کشتزار همسران؛ مباشرت با زنان
	معاشرت شایسته زن و مرد	خلق و خوی انبیاء؛ نزول رحمت الهی؛ سکینه و آرامش	■ ثواب در مباشرت؛ جفت و همسر
	عفت و پاک دامنی	عفاف جوارح و جودی حجاب جوارح و جودی	■ عفاف چشم؛ پوشش فروج؛ پوشش اندام ■ سلامت جسم و روح
	رعایت حریم روابط در خانواده	جایگاه فرد در نظام خانواده سلامت روابط خانوادگی (خانواده سالم)	■ رعایت حریم؛ حریم روابط با محارم
	دوری از انحراف جنسی	نهی روابط دوستی خارج از حریم؛ نکوهش آزادی جنسی و سایر انحرافات جنسی	■ زنا عملی ناشایست؛ پرهیز از گناه و شهوت پرستی
	تولید نسل	بقای انسان ضرورت جفت	■ خلقت انسان؛ خلقت جفت؛ تولید مثل

تربیت جنسی از منظر قرآن

۲) مبنای احادیث و روایات معصومین (ع)

جدول ۴. واحدهای معنا و واحد فشرده و کدهای تربیت جنسی مستخرج از مبنای روایات معصومین (ع)

کد	واحد معنای فشرده شده	واحد معنا
■ منع رویگردانی از زنان ■ غریزه جنسی ■ سنت پیامبر	از زنان رویگردان شده اید در حالی که من از این امر رویگردان نشده ام	پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «آیا از زنان رویگردان شده اید در حالی که من از این امر رویگردان نشده ام، روز غذا می‌خورم (همه روزها را روزه نمی‌گیرم) و شب می‌خوابم (همه شب را عبادت نمی‌کنم) پس هر کسی از سنت من رویگردان شود از من نیست» (به نقل فقیهی، ۱۳۹۳)
■ ازدواج ■ آیت محکم ■ سنت پیروی شده ■ مانوس شدن ■ نیکویی ■ خردمندی ■ شتاب در ازدواج	ازدواج آیتی و سنتی مقبول و مایه مانوس شدن و نشان خردمندی	امام رضا (ع) فرمودند: «اگر درباره ازدواج آیتی محکم و سنتی پیروی شده هم نبود، موضوع نیکویی به خویشاوند و مانوس شدن با بیگانه انگیزه ای بود که خردمند صاحب دل، به ازدواج رغبت کند و عاقل درست اندیش، به آن بشتابد» (کلینی، ۱۳۷۵ ج، ۵: ۲۷۳، طبرسی، ۱۳۶۵: ۲۰۶).
■ ازدواج ■ سنت ■ منع رویگردانی از ازدواج	ازدواج سنت پیامبر	پیامبر اکرم (ص) فرمودند: «ازدواج سنت من هست هرکس از این سنت روی گرداند از من نیست» (پاینده، ۱۳۶۴، حکمت ۲۹، ۳۶، ۳۱۳، ۱۰۳۴)
■ بنده مومن ■ علاقه به زنان (همسر) ■ ایمان	علاقه به زنان نشانه ایمان	امام صادق (ع) فرمودند: «هر چه علاقه بنده مومن به زنان بیشتر باشد ایمان او هم بیشتر می‌شود» (حرعاملی ۱۳۹۳ ق، ج ۲۰: ۲۴).
■ مهرورزی به زنان ■ اخلاق پیامبران	مهرورزی به زنان ویژگی پیامبر	امام صادق (ع) فرمودند: «مهرورزی به زنان از ویژگی‌های خلقی پیامبران است.» (حرعاملی ۱۳۹۳ ق، ج ۲۰: ۲۴).
■ لذت ■ ازدواج	لذت معاشرت با زنان	امام صادق (ع) فرمودند: «هیچ لذتی در دنیا بیشتر از لذت زن نیست» (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۵: ۳۲۱. به نقل فقیهی، ۱۳۹۳).
■ اهل بهشت ■ لذت آمیزش ■ لذت بردن	آمیزش و معاشرت با زن	امام صادق (ع) فرمودند: اهل بهشت، از هیچ چیزی به اندازه آمیزش، لذت نمی‌برند نه غذا و نه نوشیدنی (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۵: ۳۲۱. به نقل فقیهی، ۱۳۹۳).

۴. (ادامه) جدول

کد	واحد معنای فشرده شده	واحد معنا
<ul style="list-style-type: none"> ■ همسر ■ هم آغوشی ■ بیدار بودن فرزند ■ شنیدن صدا و نفس در هنگام آمیزش ■ زناکار شدن 	<p>رعایت حریم روابط والدین و فرزندان و عدم انجام اعمال جنسی در حضور فرزند</p>	<p>پیامبر اکرم (ص) فرمودند: قسم به آن که جانم در دست اوست اگر مردی با همسرش هم آغوش شود و در خانه، کودکی بیدار باشد و آن‌ها را ببیند و صدا و نفس آن‌ها را بشنود، هیچ گاه رستگار نمی‌شود اگر پسر یا دختر باشد، زناکار می‌شود (کلینی، ۱۳۷۵، ج ۵: ۵۰۰)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ کودکان ■ آمیزش جنسی ■ زناکاری 	<p>عدم آمیزش با همسر در حضور کودک</p>	<p>امام صادق (ع) فرمودند: در برابر کودکان، با زنان خود نزدیکی نکنید که این کار موجب زناکاری می‌شود (حرعاملی، ۱۳۹۳، ج ۲۰: ۱۳۲)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ عورت ■ پوشش ■ حرمت عورت 	<p>پوشاندن عورت کودک</p>	<p>پیامبر اکرم (ص) فرمودند: عورت کودک را بپوشانید چرا که حرمت عورت کودک مانند حرمت عورت بزرگسال است و خداوند به کسی که عورتش را برای دیگران کشف می‌کند نگاه نمی‌کند (متقی هندی، ۱۳۸۹، ج ۷: ۳۳۰)</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ دختر ■ سن شش سالگی ■ نامحرم ■ حریم روابط 	<p>رعایت حریم روابط با رسیدن به سن بلوغ</p>	<p>امام علی (ع): هنگامی که دختر به سن شش سالگی رسید جایز نیست که او را مرد نامحرم ببوسد و یا او را فشار دهد (حرعاملی، ۱۳۹۳، ج ۲۰: ۲۳۱).</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ دختر ■ شش سالگی ■ حریم روابط ■ پسر ■ هفت سالگی ■ نامحرم ■ بوسیدن 	<p>با بزرگ شدن دختر و پسر حریم روابط با نامحرم حفظ شود</p>	<p>پیامبر اکرم (ص) فرمودند: وقتی دختر بچه ای به سن شش سالگی رسید، جایز نیست که پسر بچه، او را ببوسد و هنگامی که پسر از سن هفت سالگی گذشت، جایز نیست که زن نامحرم او را ببوسد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۴: ۹۶).</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ هفت سالگی ■ مکان خواب ■ جدا شدن مکان خواب والدین 	<p>رعایت حریم روابط با بزرگ شدن فرزند</p>	<p>پیامبر اکرم (ص) فرمودند: وقتی بچه به سن هفت سالگی می‌رسند باید مکان خواب آن‌ها از والدین جدا شود (متقی هندی، ۱۳۸۹، ج ۱۶: ۴۴۱).</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ ازدواج ■ بچه دار شدن ■ مباهات کردن ■ فرزندان 	<p>ازدواج و تولید مثل و ازدیاد فرزندان</p>	<p>پیامبر اکرم (ص) فرمودند: ازدواج کنید و بچه‌دار شوید که من در برابر امت‌های دیگر به شما مباهات می‌کنم حتی به فرزندان که سقط شوند (به نقل از فقیهی، ۱۳۹۳).</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ طلب فرزند کردن ■ فرزند مایه روشنی چشم ■ خشنودی دل ■ خودداری نکردن ■ از تولید مثل 	<p>اقدام به ازدواج و تولید مثل</p>	<p>پیامبر اکرم (ص) فرمودند: فرزند را طلب کنید و به دنبال آن بروید که فرزند مایه روشنی چشم و خشنودی دل است و از ناتوانی و تمایل به بی‌فرزندگی خودداری کنید (به نقل فقیهی، ۱۳۹۳).</p>

جدول ۵. استخراج مؤلفه‌های تربیت جنسی از منظر روایات معصومین (ع)

کدهای هم دسته شده	کد جایگزین
۸۴-غریزه جنسی ۸۶- ازدواج ۹۲- شتاب در امر ازدواج ۹۳- ازدواج ۹۵- منع رویگردانی از ازدواج ۹۷- علاقه به همسر ۹۹- مهرورزی به زنان ۱۰۲- ازدواج ۱۰۶- همسر ۱۱۲- آمیزش جنسی ۱۳۱- ازدواج	<ul style="list-style-type: none"> ■ توجه به غریزه جنسی ■ توصیه اکید ازدواج ■ مباشرت با زنان ■ علاقه و مهرورزی به همسر
۱۰۷- هم آغوشی ۱۰۸- بیدار برون فرزند ۱۰۹- شنیدن صدای والدین در هنگام آمیزش ۱۱۴- عورت ۱۱۵- پوشش ۱۲۳- حریم روابط ۱۲۶- نامحرم ۱۲۷- پوشیدن ۱۲۹- مکان خواب ۱۳۰- جدا شدن مکان خواب والدین	<ul style="list-style-type: none"> ■ آداب آمیزش ■ عفاف و حجاب رعایت ■ حریم روابط
۱۱۰- زناکار شدن ۱۱۳- زناکاری	<ul style="list-style-type: none"> ■ دوری از انحراف جنسی
۸۵- سنت پیامبر ۸۷- آیت محکم ۸۸- سنت پیروی شده ۹۴- سنت ۹۶- بنده مومن ۹۸- ایمان ۱۰۰- اخلاق پیامبران ۱۰۳- اهل بهشت ۱۱۶- حرمت عورت	<ul style="list-style-type: none"> ■ سنت پیامبر ■ ایمان به خدا ■ اخلاق جنسی
۱۳۲- بچه دار شدن ۱۳۴- فرزندان ۱۳۵- طلب فرزند کردن ۱۳۶- فرزند مایه روشنی چشم ۱۳۷- فرزند مایه خشنودی دل ۱۳۸- خودداری نکردن از تولید مثل	<ul style="list-style-type: none"> ■ تولید مثل ■ طلب فرزند
۱۱۱- کودکان ۱۲۱- دختر ۱۲۲- شش سالگی ۱۲۴- پسر ۱۲۸- هفت سالگی	<ul style="list-style-type: none"> ■ کودکان ■ نوجوانی

جدول ۶. خلاصه روند استقرایی انتزاع تم، مقوله‌های اصلی و زیر مقوله‌های تربیت جنسی

براساس مبنای روایات معصومین (ع)

تم اصلی	طبقات اصلی (مقوله)	طبقات فرعی (زیر مقوله)	رمز (کدها)
تربیت جنسی	توجه به غریزه جنسی	کسب لذت از غریزه جنسی عدم سرکوب غریزه جنسی	<ul style="list-style-type: none"> ■ غریزه جنسی؛ حلال بودن ■ مباشرت با همسر
	ازدواج راه طبیعی و پذیرفته پاسخ دهی به غریزه جنسی	سنت پیامبران؛ شتاب در امر ازدواج	<ul style="list-style-type: none"> ■ ازدواج
	معاشرت شایسته زن و مرد	خلق و خوی انبیاء؛ نزول رحمت الهی؛ سکینه و آرامش	<ul style="list-style-type: none"> ■ علاقه به همسر؛ مهرورزی به زنان
	عفت و پاک دامنی و رعایت حریم روابط	آداب آمیزش جنسی؛ خلوت کردن والدین	<ul style="list-style-type: none"> ■ عفاف چشم؛ پوشش فروج و اندام؛ جدا شدن اتاق خلوت و خواب فرزندان بالغ
	توجه به سنت پیامبر	پرهیز از انحراف جنسی؛ پرهیز از رفتار عامل زناکار شدن	<ul style="list-style-type: none"> ■ آداب زناشویی؛ اخلاق جنسی
	تولید نسل	بقای انسان؛ سرمایه زندگی	<ul style="list-style-type: none"> ■ طلب فرزند

جدول ۷. خلاصه روند استقرایی انتزاع تم، مقوله‌های اصلی و زیر مقوله‌های تربیت جنسی بر اساس مبانی روایات معصومین (ع)

تم اصلی	طبقات اصلی (مقوله)	طبقات فرعی (زیر مقوله)	رمز (کدها)
تربیت جنسی از منظر قرآن	طبیعی بودن غریزه جنسی در انسان؛ و توجه به آن به عنوان یک نیاز	لذت‌گرایی غریزه جنسی در سایه کمال‌گرایی؛ عدم سرکوب غریزه جنسی	■ توجه به غریزه جنسی؛ حلال بودن مباشرت با همسر
	ازدواج راه طبیعی و پذیرفته؛ پاسخ‌دهی به غریزه جنسی	عملی خردمندانه؛ موجب انس و الفت	■ ازدواج؛ زنان کشتزار همسران؛ مباشرت با زنان
	معاشرت شایسته زن و مرد	خلق و خوی انبیاء؛ نزول رحمت الهی سکینه و آرامش	■ ثواب در مباشرت؛ جفت و همسر
	عفت، حیا و پاک دامنی	عفاف و حجاب ظاهر و جوارح؛ عفاف و حجاب باطنی؛ زمان و آداب آمیزش والدین	■ عفاف چشم، گوش و پوست کلام و...؛ پوشش فروج و اندام؛ سلامت فکر و روح؛ جدا شدن اتاق خلوت و خواب فرزندان بالغ
	رعایت حریم روابط در خانواده و اجتماع	جایگاه فرد در نظام خانواده و سلامت روابط خانوادگی؛ جایگاه فرد در نظام اجتماع و سلامت روابط اجتماعی	■ رعایت حریم با غیرمحارم؛ حریم روابط با محارم
	توجه به سنت پیامبر و پرهیز از انحراف جنسی	نهی روابط دوستی خارج از حریم؛ نکوهش آزادی جنسی	■ زنا عملی ناشایست؛ پرهیز از گناه و شهوت پرستی
	تولید نسل	بقای انسان؛ ضرورت جفت؛ گسترش امت پیامبر	■ خلقت انسان؛ خلقت جفت؛ تولید مثل

ب) الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت جنسی دوره متوسطه بر اساس مبانی اسلامی (آیات قرآن و روایات‌های معصومین (ع)) چگونه است؟

بر اساس مبانی نظری برنامه درسی، هر الگوی برنامه درسی جدا از موضوع آن بایستی عناصر اصلی چون هدف‌های برنامه درسی (هدف‌های یادگیری)، محتوا و رئوس مطالب، روش‌های تدریس و اجرای برنامه درسی و روش‌های ارزشیابی را دست کم در بر داشته باشد. بنابراین، برنامه درسی تربیت جنسی با تأکید بر آیه‌های قرآنی و روایات‌های معصومین نیز نمی‌تواند فارغ از این عناصر اصلی برنامه درسی در نظر گرفته شود. در همین راستا جهت اعتباربخشی الگوی برنامه درسی تربیت جنسی و نتیجه‌گیری نهایی جهت ارائه

الگوی برنامه درسی، قابلیت اطمینان شبکه مضامین استخراج شده و الگوی نهایی تحقیق توسط ۳ نفر از صاحب نظران برنامه ریزی درسی، ۲ نفر متخصصان روان شناسی تربیتی، ۲ نفر متخصصان روان شناسی یادگیری، و ۲ نفر از متخصصان و صاحب نظران حوزه علوم اسلامی مورد بررسی قرار گرفت که به عنوان نتیجه و الگوی نهایی تحقیق در ادامه ارائه می شود: طبق نتیجه نهایی و نظر متخصصان برای پاسخگویی به سؤال اول نتایج جداول ۵ و ۶ با این توجیه که آنچه در روایات و احادیث مطرح شده است برگرفته از مبانی قرآن کریم است و نمی تواند جدای از آن باشد در یک دیگر ادغام گردید و به صورت زیر اصلاح شد:

جدول ۸. خلاصه روند استقرایی انتزاع تم، مقوله های اصلی و زیر مقوله های تربیت جنسی بر اساس مبانی قرآن و روایات

تم اصلی	طبقات اصلی (مقوله)	طبقات فرعی (زیر مقوله)	رمز (کدها)
تربیت جنسی از منظر قرآن	طبیعی بودن غریزه جنسی در انسان؛ و توجه به آن به عنوان یک نیاز	لذت گرایی غریزه جنسی در سایه کمال گرایی؛ عدم سرکوب غریزه جنسی	■ توجه به غریزه جنسی؛ حلال بودن مباشرت با همسر
	ازدواج راه طبیعی و پذیرفته؛ پاسخ دهی به غریزه جنسی	عملی خردمندانه؛ موجب انس و الفت	■ ازدواج؛ زنان کشتزار همسران؛ مباشرت با زنان
	معاشرت شایسته زن و مرد	خلق و خوی انبیاء؛ نزول رحمت الهی سکینه و آرامش	■ ثواب در مباشرت؛ جفت و همسر
	عفت، حیا و پاک دامنی	عفاف و حجاب ظاهر و جوارح؛ عفاف و حجاب باطنی؛ زمان و آداب آمیزش والدین	■ عفاف چشم، گوش و پوست کلام و ...؛ پوشش فروج و اندام؛ سلامت فکر و روح؛ جدا شدن اتاق خلوت و خواب فرزندان بالغ
	رعایت حریم روابط در خانواده و اجتماع	جایگاه فرد در نظام خانواده و سلامت روابط خانوادگی؛ جایگاه فرد در نظام اجتماع و سلامت روابط اجتماعی	■ رعایت حریم با غیر محارم؛ حریم روابط با محارم
	توجه به سنت پیامبر و پرهیز از انحراف جنسی	نهی روابط دوستی خارج از حریم؛ نكوهش آزادی جنسی	■ زنا عملی ناشایست؛ پرهیز از گناه و شهوت پرستی
	تولید نسل	بقای انسان؛ ضرورت جفت؛ گسترش امت پیامبر	■ خلقت انسان؛ خلقت جفت؛ تولید مثل

اهداف برنامه درسی تربیت جنسی: با تأکید بر مبانی برنامه درسی و نیز انتزاع صورت گرفته از مبانی قرآن و روایات، مقوله‌های فرعی و اصلی اهداف برنامه درسی تربیت جنسی در جدول فوق مطرح گردید. بر این اساس اهداف کلی و اصلی برنامه درسی تربیت جنسی برای دوره نوجوانی به شرح زیر مطرح شد:

جدول ۹. اهداف کلی برنامه درسی تربیت جنسی دوره متوسطه

اهداف	مصادیق
شناختی	شناخت هویت و نقش جنسی، آگاهی از نحوه تعامل شایسته با جنس مخالف، شناخت نقش و ماهیت ازدواج و تولید مثل، فهم نقش حیا و عفت در جامعه و روابط بین فردی
عاطفی	تمایل و ارزش قائل شدن به جنس مخالف؛ ارزش قائل شدن به ازدواج و تولید مثل؛ پاسخ شایسته دادن به غریزه جنسی و ارضای غریزه جنسی از کانال‌های مشروع نظیر ازدواج؛ توجه به عفت و نکوهش بی‌شرمی
روانی - حرکتی	جهت‌گیری رفتاری متناسب با نقش جنسیتی؛ اقدام به ازدواج با فراهم شدن زمینه‌های آن و طلب فرزند؛ رعایت حریم روابط در تعامل با جنس مخالف

توضیح مختصر پیرامون هر یک از اهداف فوق در زیر ارائه می‌شود:

- شناخت هویت جنسی، پذیرش آن و رفتارهای متناسب با نقش و هویت جنسی داشتن

در بعد شناختی تربیت جنسی توجه به توسعه ذهن و پتانسیل‌های شناختی مرتبط با مسائل و مؤلفه‌های تربیت جنسی مطرح می‌باشد، لذا ادراک از هویت جنسی و نقش و کارکردهای آن در دوره نوجوانی بسیار مهم است و محتوای برنامه درسی و عناصر آن بایستی در وهله اول برای ارتقای شناخت و ادراک فرد از چیستی هویت جنسیتی خود، جایگاه قائل شود. در بعد عاطفی توجه به موضوع یا مؤلفه در ابتدایی‌ترین سطح و ارزش‌گذاری به آن مؤلفه در سطوح عالی این بعد مطرح می‌باشد بنابراین این توجه به غریزه جنسی به عنوان یک پتانسیل ضروری و حیاتی و نیز ارزش قائل شدن و عدم نکوهش آن بایستی در محتوای برنامه درسی مورد تأکید قرار گیرد. در صورتی که آگاهی‌های متناسب با جنس و هویت جنسی را فرد دریافت نماید و

ارزش‌گذاری مناسبی داشته باشد می‌توان مطمئن شد که جهت‌گیری‌های جنسیتی متناسبی در رفتارها خواهد داشت. بنابر این با توسعه ادراکات از هویت جنسی و ارزش‌گذاری آن فرد از انحرافات جنسی به دور خواهد ماند و رفتار متناسب با نقش جنسیتی را به خصوص در دوره نوجوانی که دوره شکل‌گیری هویت می‌باشد، اتخاذ خواهد نمود.

- شناخت از جنس مخالف، ارزش‌گذاری برای این شناخت

دومین هدف برنامه درسی تربیت جنسی شناخت ماهیت، نقش و جایگاه جنس مخالف در یک ارتباط و تعامل شایسته و متناسب با ارزش‌ها و هنجارهای عرفی و شرعی می‌باشد. در دوره نوجوانی یکی از تمایلاتی که بر اثر بلوغ ظاهر می‌شود تمایل به جنس مخالف است، این تمایل همراه با کشش‌های غریزه جنسی نیز می‌باشد، لذا برنامه درسی تربیت جنسی دوره نوجوانی بایستی توجه ویژه‌ای در جهت ارتقای شناخت فرد از ماهیت و نقش و جایگاه جنس مخالف داشته باشد. شناخت جنس مخالف، و ارزش قائل شدن برای او باعث می‌شود که نوجوان از جهت‌گیری‌های عجولانه، ناپسند و خارج از ارزش‌های عرف و شرع پرهیز نماید و جلوی بسیاری از انحرافات و خشونت‌های جنسی در مواجهه با جنس مخالف گرفته شود. متأسفانه به دلیل عدم توجه به این مقوله در برنامه درسی و مغفول بودن برنامه درسی تربیت جنسی، نه شناخت شایسته‌ای از جنس مخالف وجود دارد و نه زمینه تعامل شایسته و نه جهت‌گیری مناسب در فضایی که هر دو جنس در دوره نوجوانی حاضر می‌باشند. سؤال‌های بی‌شماری در ذهن نوجوان پیرامون جنس مخالف وجود دارد که منبع پاسخ‌گویی به آن‌ها غالباً یا گروه دوستان می‌باشد یا مطالعات سطحی نوجوان از منابع هدایت نشده‌ای چون مطالب موجود در محیط‌های مجازی و اینترنتی که هر دو آن‌ها کفایت لازم را در جهت ارتقای شناخت از جنس مخالف ندارند، بنابراین نوجوان در مواجهه با جنس مخالف نمی‌تواند جهت‌گیری و تعامل شایسته و مناسبی داشته باشد و ذهن و وجود او در هنگام تعامل درگیر کنجکاوی‌ها و دغدغه در جهت پاسخ‌دهی به سؤال‌ها بی‌جواب مانده می‌شود و بعضاً جهت‌گیری‌های رفتاری ناشایستی چون برانداز کردن اندام و جوارح جنسی طرف مقابل، تجربه اضطراب و ... را خواهد داشت.

– شناخت ماهیت ازدواج، ارزش قائل شدن برای آن و مبادرت ورزیدن به آن با

فراهم شدن شرایط

سومین هدف قابل استنباط برای برنامه درسی تربیت جنسی درک ماهیت ازدواج، جایگاه آن در نظام اجتماعی و مبادرت به آن با فراهم شدن جمیع شرایط و جهات می‌باشد. ازدواج به عنوان مهم ترین کانال پاسخ‌دهی به گزینه جنسی و نیز تجربه زندگی اجتماعی جدای از پدر و مادر و محارم نسبی، مورد تأکید ویژه اسلام می‌باشد. بنابراین لازم است برنامه درسی تربیت جنسی در دوره نوجوانی اهداف و محتوای لازم برای پوشش دادن این موضوع را داشته باشد. یکی از مهم ترین وقایعی که در نظام اجتماعی و خانواده تجربه می‌شود ازدواج با فردی از جنس مخالف می‌باشد، لذا آموزش‌های قبل از ازدواج برای تجربه شایسته این واقعه مهم ضروری است، بسیاری از مسائل و مشکلات و کشمکش‌هایی که زوجین بعد از ازدواج تجربه می‌نمایند به دلیل عدم درک ماهیت این رابطه و واقعه است. ازدواج یک پیوند شناختی، عاطفی و جسمانی است و این امر نمی‌تواند به حوادث و اتفاقات واگذار شود، امروزه متأسفانه به دلیل مغفول ماندن برنامه درسی تربیت جنسی بسیاری از زوجین نارضایتی‌هایی را تجربه می‌نمایند که ریشه آن به فقدان تربیت صحیح جنسی باز می‌گردد. بنابراین توسعه شناخت و ارزش‌های نوجوان نسبت به ازدواج و فراهم کردن سرمایه شناختی و فکری و اجتماعی لازم برای مبادرت ورزیدن به ازدواج به عنوان یکی از اهداف اصلی برنامه درسی تربیت جنسی مطرح می‌شود.

– شناخت حریم روابط، حرمت قائل شدن و جهت‌گیری رفتاری متناسب داشتن

در روابط اجتماعی

چهارمین هدف قابل استنباط و استخراج از مبانی قرآنی و روایات برای برنامه درسی توسعه ادراک از حریم روابط بین فردی در خانواده و نظام اجتماعی، ارتقای ارزش‌های مرتبط با عفت در روابط و رعایت آن می‌باشد. توسعه آگاهی‌های فرد از مؤلفه‌ها و موقعیت‌های تحریک کننده گزینه جنسی و لزوم پرهیز از آن‌ها برای برقرای روابط سالم اجتماعی یک ضرورت است. در اسلام تأکید زیادی بر رعایت حریم‌ها شده است تا جلوی نابهنجاری‌های اجتماعی و نیز انحرافات جنسی گرفته شود.

رئوس "محتوای برنامه درسی" تربیت جنسی دوره نوجوانی

در برنامه درسی همواره یکی از اصولی که باید رعایت شود همخوان بودن محتوای یادگیری با اهداف در نظر گرفته شده می باشد لذا براساس این اصل بایستی همخوانی بین اهداف و رئوس محتوای در نظر گرفته شده وجود داشته باشد. در جدول زیر فهرست رئوس محتوا همراه با مقوله های اصلی و فرعی آن ها مورد اشاره قرار گرفته است.

جدول ۱۰. رئوس محتوای برنامه درسی تربیت جنسی دوره متوسطه

رئوس محتوا (مقوله اصلی)	مصادیق (مقوله های فرعی)
جنسیت و گزینه جنسی	جنسیت و انواع آن؛ هویت جنسی و نحوه شکل گیری آن؛ گزینه جنسی (چیستی و ماهیت، دیدگاه اسلام، سایر مکاتب، جایگاه و نقش آن و ...)
بلوغ و گزینه جنسی	گزینه جنسی، صفات و خصوصیات ثانویه جنسی، رفتارهای جنسی، احتلام، عادت ماهانه و ...
سلامت و بهداشت جنسی	نظریات مرتبط با گزینه جنسی؛ کارکردهای اعضاء و جوارح جنسی، بهداشت جنسی
ازدواج	دیدگاه اسلام و سایر مکاتب فکری پیرامون ازدواج؛ ضرورت ها و پیش نیازهای ازدواج (زمان، بلوغ فکری، اجتماعی، اقتصادی و ... ملاک های انتخاب همسر؛ آئین و اخلاق همسر داری؛ نقش و عملکرد زوجین و خانواده
تعامل با جنس مخالف	مهارت های اجتماعی و بین فردی؛ تعامل با جنس مخالف؛ احکام شرعی؛ نابهنجاری ها و انحرافات جنسی (زنا، چند شوهری و ...)
تعاملات در خانواده	جایگاه و نقش پدر؛ جایگاه و نقش مادر جایگاه و نقش فرزندان؛ حریم روابط در خانواده؛ محرم و نامحرم (احکام شرعی و اخلاق اجتماعی)، روابط اجتماعی در اقوام و خویشان
تولید مثل	تولید مثل در گیاهان و جانوران؛ فیزیولوژی سیستم تولید مثل در انسان

روش های آموزش برنامه درسی تربیت جنسی

روش های آموزش مصداق برنامه درسی عملیاتی یا اجرایی می باشند و دال بر آنچه که در کلاس های درس اتفاق می افتد می باشند. براساس اصول برنامه ریزی درسی (با نگرشی سنتی و محافظه کارانه) بایستی بین اهداف و محتوای برنامه درسی قصد شده با

آن چه که در کلاس‌های درس اتفاق می‌افتد همخوانی خوبی وجود داشته باشد، هر چند برحسب نوع نظام برنامه‌ریزی و عوامل آموزشگاهی موجود در محیط آموزشی میزان این همخوانی متنوع و متفاوت می‌شود و حتی برخی باور دارند که بسته به توان حرفه‌ای و هنر معلم رویکرد اجرایی می‌تواند متفاوت باشد و حتی با اهداف از پیش تعیین شده همخوانی نداشته باشد، اما در این پژوهش براساس ساختار نظام متمرکز برنامه‌ریزی درسی در ایران این پیش فرض مد نظر قرار می‌گیرد که بایستی همخوانی بین برنامه درسی قصد شده و برنامه درسی اجرا شده وجود داشته باشد، لذا با تأکید بر همخوانی روش‌های پیشنهادی یا مستخرج از مبانی با اهداف و رئوس محتوای پیشنهاد شده، مهم‌ترین روش‌های اجرای برنامه درسی تربیت جنسی و روش‌های یاددهی - یادگیری را می‌توان به دو مقوله اصلی روش‌های مستقیم و روش‌های غیرمستقیم تقسیم کرد.

جدول ۱۱. روش‌های آموزش برنامه درسی تربیت جنسی

نوع روش‌ها	مصادیق (مقوله‌های فرعی)
روش‌های مستقیم	روش سخنرانی؛ روش پرسش و پاسخ؛ روش تفحص گروهی؛ روش حل مساله
روش‌های غیرمستقیم	الگو و اخلاقی بودن؛ غنی کردن اوقات فراغت؛ موعظه و اندرز؛ امر به معروف و نهی از منکر؛ قصه‌گویی و داستان

در روش‌های مستقیم مجری برنامه درسی اهداف و محتوای از پیش تعیین شده را با یکی از روش‌های فعال یا سنتی تدریس و یادگیری اجرا می‌نماید که ذیل این مقوله دو روش فعال یعنی روش تدریس تفحص گروهی و روش تدریس حل مساله پیشنهاد گردیده است. ذیل مقوله دوم که روش‌های غیرمستقیم می‌باشد سعی می‌شود فضا و محیط یاددهی یادگیری همراه یا غنی از محرک‌هایی رشد دهنده و هدایت کننده شود، ذیل این مقوله روش‌های الگو یا اسوه بودن مجری، امر به معروف و نهی از منکر و ... مطرح شده است. در این روش‌ها محتوا یا مباحث تخصصی جنسی مطرح نمی‌شود اما شرایط و فضای یاددهی - یادگیری آکنده از محرک‌های رشد دهنده و هدایت کننده می‌شوند و معلم بیشتر نقش مربی‌ای را ایفا می‌کند که در کنار سایر ابعاد رشد و تربیت، بعد تربیت جنسی را نیز مد نظر قرار می‌دهد.

الگوها و روش‌های ارزشیابی برنامه درسی تربیت جنسی

ارزشیابی همواره به عنوان یکی از عناصر اصلی برنامه درسی مطرح است. در واقع در این فرایند تلاش صورت می‌گیرد تا با جمع‌آوری و دسته‌بندی اطلاعات میزان حصول اهداف و موثر بودن محتواهای ارائه شده بررسی شود و انحرافات، کاستی‌ها مشخص گردد که البته همواره همراه با قضاوت و داوری درباره فرایندهای ذکر شده می‌باشد. نکته‌ای که باید به آن اشاره نمود این است که نمی‌توان برای برنامه درسی تربیت جنسی یک روش یا رویکرد ارزشیابی را توصیه و تجویز نمود بلکه با توجه به ماهیت و حساسیت موضوع، معلمان و مجریان برنامه‌های درسی بایستی تصمیم بگیرند که از چه روش و رویکردی در ارزیابی میزان حصول اهداف برنامه و یا ارزشیابی سیمای برنامه درسی تجربه شده دانش‌آموزان در حوزه تربیت جنسی استفاده نمایند.

جدول ۱۲. الگوها و روش‌های ارزشیابی برنامه درسی تربیت جنسی دوره متوسطه

روش‌های ارزشیابی	مقوله‌های فرعی ارزشیابی (عناصر برنامه)	مقوله اصلی ارزشیابی (برنامه)
روش‌های کمی و کیفی	ارزیابی اهداف قصد شده؛ ارزیابی روش‌ها و رویکردهای یاددهی-یادگیری؛ ارزیابی محتوای یادگیری و کتب تربیت جنسی و نحوه سازماندهی آن؛ ارزیابی فرایند ارزشیابی برنامه؛ ارزیابی زمان اختصاصی؛ ارزیابی سایر فعالیت‌ها و فرصت‌ها؛ ارزیابی صلاحیت‌های حرفه‌ای معلمان و مجریان برنامه؛ ارزیابی محیط و فضای تربیت جنسی	ارزیابی کل برنامه درسی تربیت جنسی
روش‌ها و رویکردهای جدید ارزشیابی مانند ارزشیابی توصیفی، خود گزارش‌دهی ... و روش‌ها و رویکردهای سنتی ارزشیابی مانند آزمون‌های مداد-کاغذی، شفاهی	یادگیری‌های دانش‌آموزان	ارزشیابی برنامه درسی تجربه شده تربیت جنسی

بر اساس آن چه که ذکر شد دو مقوله مجزا را می‌توان در ارزیابی برنامه درسی تربیت جنسی ذکر نمود:

۱- ارزیابی کل برنامه درسی قصد شده تربیت جنسی و عناصر آن که بایستی

با روش‌های کمی و کیفی و پژوهشی این ارزیابی صورت گیرد به گونه‌ای که با انواع ابزارهای و روش‌های جمع‌آوری اطلاعات طراحی شود تا ارزیابی کامل و جامع از برنامه درسی تربیت جنسی صورت گیرد، بنابر این بر اساس مبانی نظری ارزشیابی برنامه درسی و رویکردها معرفی شده، رویکرد ترکیبی ارزشیابی برنامه درسی تربیت جنسی توصیه می‌شود، که متناسب با سطح توان و تجربه و صلاحیت‌های حرفه‌ای معلم و مجری برنامه درسی از انواعی از روش‌های کمی و کیفی با رویکرد پژوهشی استفاده شود.

۲- ارزشیابی برنامه درسی تجربه شده تربیت جنسی که تأکید بر کمیت و کیفیت

تجارب و یادگیری‌های جنسی دانش‌آموزان و مخاطبان برنامه درسی تربیت جنسی دارد. در این مقوله نیز با تأکید بر اندیشه آیزنر (۱۹۹۴) معلم نبایستی ارزشیابی خود را محدود به آزمون‌های مداد - کاغذی و یا آزمون‌های شفاهی نماید بلکه با توجه به ماهیت و پیچیدگی و ظرافت حوزه تربیت جنسی بایستی به مخاطبان فرصت داد و زمینه را مهیا نمود تا بتوانند به هر شکلی که می‌توانند بازخورد لازم را داشته باشند بنابراین تأکید بر انعطاف‌پذیری در به‌کارگیری آزمون‌ها و وسیله‌های جمع‌آوری اطلاعات پیرامون کمیت و کیفیت تجربه‌های تربیتی مخاطبان مورد تأکید می‌باشد. ممکن است یک نوجوان با ترسیم یک تصویر از سیمای بدن انسان بتواند نحوه یادگیری خود را در مبحث آناتومی و فیزیولوژی جنسی انسان نشان دهد ولی یک نوجوان دیگر به صورت کلامی یا نوشتن یک داستان و تشبیه بدن انسان به یک خودرو، ادراک خود را منعکس نماید.

ارزیابی جامع و کامل برنامه درسی تربیت جنسی بایستی همواره مورد توجه و تأکید نظام آموزشی باشد به گونه‌ای که هم ماهیت و کمیت و کیفیت عناصر برنامه درسی قصد شده و در حال اجرا ارزیابی شود و هم برنامه درسی تجربه شده تربیت جنسی. یک ارزیابی همه جانبه می‌تواند زمینه‌های اصلاح هر چه بهتر برنامه مذکور را فراهم سازد. از آن جایی که تجربه جنسی فقط جنبه دانشی ندارد و بسیاری از تجارب جنسی جنبه عملکردی دارند لذا مشارکت همه جانبه نوجوان و یادگیرنده در فرایند ارزیابی، فراهم

کردن فضای آزاد و انعطاف پذیر، ارائه بازخورد با هر وسیله و روشی که یادگیرنده ترجیح می‌دهد باید مورد تأکید قرار گیرد.

بحث و نتیجه‌گیری

اولین هدف اصلی این پژوهش استقراء دلالت‌های تربیتی برنامه درسی تربیت جنسی از مبانی قرآن و روایات بود. در این پژوهش با این پیش فرض که مقوله‌های اصلی تربیت جنسی از منظر قرآن و روایات معصومین با روش علمی استخراج نشده است. روش استقرایی آیاتی که دلالت یا پیامی برای تربیت جنسی داشته‌اند، مشخص و به عنوان واحدهای معنایی مطرح شدند. ذیل مبنای قرآن پاسخ‌دهی به گزینه جنسی، معاشرت و تعامل شایسته زن و مرد (با جنس مخالف)، عفت و پاک‌دامنی، رعایت حریم روابط در ارتباطات خانوادگی و اجتماعی، پرهیز از ناهنجاری جنسی، تولید نسل و براساس روایات معصومین نیز هفت مقوله اصلی شامل: توجه به گزینه جنسی به عنوان یک نیاز، ازدواج راه طبیعی و پذیرفته شده پاسخ‌دهی به گزینه جنسی، معاشرت و تعامل شایسته زن و مرد (با جنس مخالف)، عفت و پاک‌دامنی و رعایت حریم روابط، توجه به سنت پیامبر، تولید نسل استخراج گردید. این نتیجه با نتایج تحقیق فاخر میبیدی و فاخر (۱۳۹۲) همخوانی دارد. آن‌ها در پژوهشی با عنوان تربیت جنسی از نگاه مفسران فریقین به این نکته اشاره کرده‌اند که اسلام با طبیعی خواندن خواسته‌های جنسی و مخالفت با رهبانیت، بر محوریت ساحت‌های معنوی تأکید ورزیده و ارتباط سالم را بسترساز عبادت خدا خوانده است. بازکاوی تمایزهای جنسی و جنسیتی مرد با زن و ارائه دستورات عملی متناسب با آن، همچنین ارائه سازوکاری متناسب با مراحل رشد و رهنمودهایی لازم برای توفیق در آموزش‌های جنسی، از دیگر بایسته‌های تربیتی در مسیر رشد بهنجار گزینه جنسی است.

در تبیین این بخش یافته‌ها باید به چند نکته مهم اشاره نمود: گزینه و نیاز جنسی در اسلام پذیرفته و به آن اهمیت داده شده است. برای همین در کنار پاسخ‌دهی به سایر نیازهای بنیادین انسان، مهیا نمودن شرایط بهینه پاسخ‌دهی به این نیاز نیز بایستی مورد توجه قرار گیرد (بقره، ۱۸۷ و ۲۲۳). قرآن کریم و منابع اصیل اسلامی می‌تواند منبع خوبی برای تدوین برنامه درسی و آموزشی و یادگیری در نظر گرفته شود. قرآن به عنوان منبعی از معارف الهی برای همه ابعاد وجودی رهنمودهایی دارد که بعد جنسی هم در آن مورد غفلت قرار

نگرفته است. خداوند انسان‌ها و همه جانداران را به صورت جفت آفرید (نساء، ۱؛ شوری، ۱۱ و روم، ۲۱) تا حیات بشر و دیگر انواع جانداران تداوم یابد و تولید نسل اتفاق بیفتد، از طرفی ازدواج در چارچوب نظام فقهی اسلام مورد تأکید و توصیه بوده و وسیله تکامل فرد و کسب آرامش و رشد، تلقی شده است، بنابراین بایستی فلسفه خلقت جفت، چرخه تولید نسل، ضرورت‌های ازدواج، به صورت شفاف در قالب اهداف و محتوای برنامه درسی برای دانش‌آموزان نوجوان تبیین شود. خداوند پتانسیل‌های مختلف و متفاوتی را برای زن و مرد قرار داده است (نساء، ۳۴) به واسطه این تفاوت‌های فردی (جسمی، روانی و...) نقش‌های جنسی و جنسیتی متفاوتی برای افراد مطرح می‌شود. مباشرت و معاشرت‌های جنسی در قالب ازدواج پذیرفته شده هست و ازدواج وسیله آرامش انسان و تکمیل فرایند هدایت جنسیتی اوست (روم، ۲۱ و نساء، ۲۵). آن‌جایی که ازدواج ممکن نباشد باید صبر و عفت پیشه کرد (نساء، ۲۵ و نور، ۳۰) و عفاف هم فقط عفاف جسم (حجاب ظاهر) نیست بلکه همه مؤلفه‌های جسمانی، ذهنی و روانی را باید در بر گیرد تا تضمین زندگی سالم فردی اتفاق بیفتد. حد و حریم روابط زن و مرد و نحوه معاشرت جنسی و اجتماعی آن‌ها، نحوه تعامل با فرزندان بالغ نیز در آیات متعدد قرآن مورد توجه قرار گرفته است (المومنون، ۵ و نور، ۳۰، ۵۸ و ۵۹). نه تنها قبل از ازدواج نحوه تعامل با جنس مخالف مورد توجه قرار گرفته بلکه حریم روابط (افراد محرم و نامحرم)، چگونگی حضور و تعامل با آن‌ها، زمان‌های معاشرت و... نیز مورد توجه قرار گرفته است. بنابر این داشتن محتواها و فرصت‌های یادگیری نحوه تعامل مطلوب با جنس مخالف و حریم روابط نیز باید در برنامه درسی تربیت جنسی مورد توجه قرار گیرد.

لازم به ذکر است که الگوی پیشنهادی برنامه درسی تربیت جنسی با تأکید بر دوره نوجوانی و آموزش متوسطه تدوین شده است از تعمیم آن به دوره ابتدایی خودداری شود یا متناسب با شرایط مخاطبان عمل گردد. براساس پیشنهاد الگوی برنامه درسی تربیت جنسی به دفتر برنامه‌ریزی و تالیف کتب درسی پیشنهاد می‌شود برنامه درسی تربیت جنسی را در دوره‌های مختلف تحصیلی در کنار برنامه‌های درسی ریاضیات و علوم و ... بگنجانند و از الگوی پیشنهادی برنامه درسی تربیت جنسی به عنوان راهنمای تالیف استفاده نمایند. محتواهای ویژه‌ای با عناوین آموزش رفتار جنسی سالم به خصوص برای نوجوانان که دوره بلوغ را تجربه می‌کنند تهیه شود، مطلوب است اولین جلسه به شناخت فیزیولوژی بدن و

اندام‌های جنسی اختصاص داده شود، همچنین جلساتی به بهداشت جنسی، هویت جنسی، نقش جنسی، الگویابی جنسی، تعارض جنسیتی، انحرافات و اختلالات جنسی اختصاص داده شود. به دفتر برنامه‌ریزی و تالیف کتب درسی و کارگروه‌های دوره متوسطه در سازمان و وزارت آموزش و پرورش توصیه می‌شود کتاب راهنمای برنامه درسی تربیت جنسی را با تأکید بر مبانی قرآن و روایات معصومین (ع) تالیف و در اختیار مربیان تربیتی و مدارس متوسطه قرار دهند. بر اساس استنباط مقوله‌ها و مؤلفه‌های تربیت جنسی، به معلمان و مربیان تربیتی مدارس متوسطه پیشنهاد می‌شود مبانی تربیت جنسی معرفی شده را همواره مطالعه کنند و با رویکردی پژوهشی و فکورانه، دانش، بینش و توانش خود را برای اجرای مطلوب برنامه درسی تربیت جنسی، مهیا نمایند.

در انجام این پژوهش محدودیت‌هایی نیز وجود داشته است که می‌توان از مهم‌ترین آن‌ها به موارد زیر اشاره کرد: در این تحقیق از مبانی برنامه درسی تربیت جنسی به‌طور ویژه مبانی دین اسلام (قرآن و روایات معصومین) مورد مطالعه قرار گرفته است و سایر مبانی روان‌شناختی و جامعه‌شناختی دقیق مطالعه نشده است.

منابع

- قرآن‌الکریم. (۱۳۸۶). ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای. قم: سپهر نوین.
- ابراهیمی‌هرستانی، اصغر؛ مهram، بهروز و لیاقتدار، محمدجواد. (۱۳۹۴). واکاوی برنامه درسی مغفول برای تربیت جنسی دانش‌آموزان. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۱۲(۴۴): ۲۶-۴۰.
- احمدی، علی اصغر. (۱۳۹۵). تربیت جنسی از منظر قرآن کریم و روایات اثر علی نقی فقیهی، رشد آموزش مشاور مدرسه، ۱۲(۴۵)، ۵۱.
- اسلامیان، حسن؛ اسلامیان، زهرا و سعیدی‌رضوانی، محمود. (۱۳۹۴). نگاهی به برنامه درسی تربیت جنسی در نظام تعلیم و تربیت با تأکید بر دو عنصر هدف و محتوا، مجموعه مقالات نهمین همایش ملی اشراق اندیشه مطهر، خانواده و تربیت جنسی.
- حراملی، محمدبن حسن. (۱۳۹۳ ق.). وسائل‌الشیعه. تهران: المکتبه‌الاسلامیه.
- راهنمائی، احمد. (۱۳۹۰). رویکردهای پاتولوژی برای آموزش جنسی، مجموعه مقالات کنفرانس آسیب شناسی سیستم آموزشی از دیدگاه جنسیتی، قم: موسسه امام خمینی
- شکوهی‌یکتا، محسن و پرند، اکرم. (۱۳۹۴). اهمیت و ضرورت آموزش جنسی به افراد کم‌توان ذهنی، فصل‌نامه رویش روان‌شناسی، ۴(۱۲). ۹۷-۱۰۴.
- شیرازی‌فرع، مصطفی؛ عابدی سراسیا، علیرضا و محمدیان، علی. (۱۳۹۵). بررسی احکام فقهی در زمینه تربیت جنسی. دو فصل‌نامه مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق، ۱۰(۳۳)، ۱۰۵-۱۲۶.
- طبرسی، حسن‌بن‌فاضل. (۱۳۶۵). مکارم الاخلاق، ترجمه سیدابراهیم میرباقری. تهران: موسسه انتشارات فراهانی.
- فاکر میدی، محمد و فاکر، اعظم. (۱۳۹۲). تربیت جنسی از نگاه مفسران فریقین. دوفصل‌نامه مطالعات تطبیقی قرآن و حدیث، ۱(۱)، ۴۲-۵.
- فقیهی، علی‌نقی. (۱۳۹۳). تربیت جنسی (مبانی، اصول و روش‌ها از منظر قرآن و حدیث). قم: دارالحدیث
- کلینی، محمدبن یعقوب. (۱۳۷۵). اصول کافی، ترجمه محمد باقر کمره‌ای. قم: اسوه.
- متقی‌هندی، حسام‌الدین. (۱۳۸۹ ق.). کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال. بیروت: مکتبه‌الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق.). بحارالانوار. جلد ۱۷. بیروت: موسسه الوفاء.
- والدمن، محمد. (۱۳۸۳). مقررات رفتارهای جنسی و روابط در کشورهای غربی و مسلمان براساس مقایسه جامعه آلمانی و اتریش با جامعه ایران، پژوهش‌های تربیت اسلامی، ۳(۸)، ۲۱۹-۲۵۲.
- Adogu, P., Udigwe, I., Udigwe, U., & Ubajaka, Ch. (2014). Review of problems of adolescent sexual behavior and the role of millennium development goals 4, 5 and 6 in Nigeria. *International Journal of Clinical Medicine*, 5, 940-948.
- Brotman, J.S., Mensah, F.M., & Lesko, N. (2010). Exploring identities to deepen understanding of urban high school students' sexual health decision-making. *Journal of Research in Science Teaching*, 47(6), 742-762.
- De Matos, M., Reis, M., Ramiro, L., & Ribeiro, J. (2014). Sexual education in schools in Portugal: Evaluation of a 3 years period, *Creative Education*, 5, 1353-1362. Published Online August 2014 in SciRes. <http://www.scirp.org/journal/ce>.
- Eisner, E. (1994). *The Educational Imagination on the Design and Evaluation of School Programme*. New York: Macmillian.
- Fentahun, N., Assefa, T., Alemseged, F., & Ambaw, F. (2012). Parents perception, students and teachers attitude towards school sex education. *Ethiopian journal of Health Sciences*, 22(2), 99-106.
- Francoeur, R.T., & Noonan, R.J. (2004). *The Continuum Complete International Encyclopedia of*

- Sexuality*. Introduction by Ira L. Reiss. New York and London: Continuum.
- Gilliam, M., Jagoda, P., Heathcock, S., Orzalli, S., Saper, C., Dudley, J., & Wilson, C. (2016). LifeChanger: A pilot study of a game-based curriculum for sexuality education, *Pediatr Adolesc Gynecol*, 29(2016), 148-153.
- McKay, A., Byers, E.S., Voyers, S.D., Humphreys, T.P., & Markham, C. (2014). Ontario parents' opinions and attitudes towards sexual health education in the schools. *Canadian Journal of Human Sexuality*, 23(3), 159-166.
- Naz, R. (2014). Sex education in Fiji. *Sexuality & Culture*, 18, 664-687.
- Wight, D., & Fullerton, D. (2013). A review of interventions with parents to promote the sexual health of their children, *Journal of Adolescent Health*, 52(1), 4-27.